Izdaja uprava „Slov. narod. gledališča".

Ureja Jos. Kostanjevec v Mariboru.

ZRNJE

Štev. 19. Mariborski kulturni vestnik. 7. IV. 1921.

Al. B.:

Koprnenje.

Kot zvonček srebrni zvoni mi tvoja beseda
in vabi me k sebi neodoljivo sladko,
skoz polodprta vrata neodločno oko mi gleda,
opojni duhovi iz raja nasproti mi vro.

In režko zaprem: Neopazno in komaj slišljivo
uhod pred mano je s silo močno zaprt.
Sedaj sem gluh za tvojo besedo vabljivo,
sedaj sem brezsrčen, in mrzel sedaj in trd.

Kar s čuti vročimi iščem zdaj, s hladnimi tipi,
to ni kratkočasje, igranje pusto in smeh.
Izgubljeno bitje svoje si hočem spet pridobiti,
a ti, o žena, ne moti me v mojih skrbeh.

Pred tihimi solzami tvojimi v prah poklekaje,
kar sem od tebe prejel, povrniti ti zopet želim:
Sedaj pa vidiš, kako jaz, z zobmi škrtaje,
bolan in krvav za življenja se krono borim.

Moderna glasba. Muzikalna drama.

Od romantike zasnovano stališča, da se naj podreja oblika vsebini, je povzročilo v Franciji pravcato revolucijo na polju skladbe. (Novoromantiška šola.) Kakor smo že opetno slišali, so bila tla na Francoskem za take reforme zelo ugodna, kajti Francozi so zmiraj — posebno pa v operi — naglaševali istinitost muzikalnega izraževanja. Znani so nam v tem oziru boji z italijansko opero. V skladbah, ki so tukaj nastale, se je čedalje bolj upoštevalo načelo izraževanja osebnih doživljajev. Posledica je bila razen izpopolnitve tehničnega elementa osobito pomnožitev zvočnih efektov, v orkestru na podlagi pomnoženja izvajajočih godbenikov. Tudi dosedanja oblika sonate, oz. simfonije se je začela opuščati in pri zunanji uredbi skladbe je bil merodajen edinole psihiški, in ne estetiški moment. Podlaga obliki je torej bila neka poetiška ideja. Novoromantiška šola je proglasila poetiški program kot oblikotvorben princip in s tem ustvarila novo muzikalno-umetnostno tvorbo: programsko glasbo. Imenuje se radi tega tako, ker se vsebina kompozicije očrta v dodani posebni razpravi (programu), katero objavljajo skladatelji v svrho ložjega umevanja skladbe. (To se zgodi v posebnih navodilih, katerim so navadno pridejane tudi značilne teme in druge muzikalne posebnosti.) Zamenjati pa ne smemo programske glasbe s takozvanimi tonskimi slikarijami, ki so le formalnega značaja. Že v dobi od 16. — 18. stoletja so namreč poskušali razni skladatelji (osobito Italijani in Francozi) posnemati zgolj v tehniški obliki zunanje dogodljaje, kakor n. pr. nevihto, bojni hrup, naravne glasove i. dr. Z bistvom programske glasbe seveda taka muzikalna igrača nima stika.

Akoravno najdemo že v zadnjih skladbah Beethovnovih kali programske glasbe, se smatra kot ustvaritelj te umetnostne forme Francoz M. Berlioz. (Prva polovica 19. stoletja.) Pri tem, ko podaja skladatelj z absolutno glasbo (n. pr. s simfonijo) svoje lastno notranje čutenje, torej svojo dušo, zariše nam programatik potek čutnega premikanja, kakršen se mu poda ob priliki zunanjih dogodkov, ki pa so v neki medsebojni zvezi. (Poetiška ideja.) Smetanova „Má vlast“ je m. dr. primer programske glasbe. Skladatelji absolutne smeri torej subjektivirajo, in sicer na ta način, da si vselej dotične čutne doživljaje predstavljajo in jih potem s tonskim materijalom izražajo. Programatiki trdé, da je vsaka glasba, ki ne izraža nekaj vsebinsko določenega, le tonsko premikajoča se oblika. S tem hočejo postaviti v ospredje umstveni element in zapostaviti prvotni, čuvstveni moment. Ne pomislijo pa, da gre s tem v izgubo vsako neposredno učinkovanje glasbe na poslušalca. Glasbo, našo najpriprostejšo umetnost, spraviti v odvisnost od zunanjih materijalnih pojavov, je vsekakor zmota in izrazite muzikalne narave novejše dobe kakor J. Brahms, G. Mahler, A. Bruckner, M. Reger, A. Dvořak, so se vrnili spet k simfoniškim

oblikam. Vsekakor pa je programska glasba rodila dragocene pridobitve ter izredno pospeševala razcvit orkestra in instrumentalne tehnike. Doslej označeni smeri v glasbi odgovarja v upodabljajočih umetnostih kakor tudi v poeziji nekako istočasno nastopajoča realistična, oz. naturalistična struja.

V Nemčiji je načela programske glasbe zastopal F. Liszt, ki je tudi ustvaritelj nove muzikalno-umetnostne oblike: simfonične pesnitve, oz. programske simfonije. Postal je s tem ustanovitelj novonemške šole, ki ima danes svojega največjega zastopnika v R. Straußu.

Ideje novoromantikov je uporabljal na polju dramatiške glasbe z največjim uspehom R. Wagner. On je nadaljeval započeto reformno delovanje Gluckovo ter je postal ustvaritelj moderne muzikalne drame. Že romantiki so radi uporabljali tvarine, ki so odgovarjale narodnemu čuvstvovanju (n. pr. domače pripovedke, domače mitološke in zgodovinske slike). Zveza besedila, dejanja in glasbe je postala čedalje ožja; to se pa najložje in na najidealnejši način doseže, če je pesnik, skladatelj, režiser in dirigent v isti osebi. Ta redek slučaj se je nanesel pri pesniku-komponistu R. Wagnerju. Njegova muzikalno-dramatska dela vzrastejo takorekoč iz pesniške ideje, iz umetniškega čuvstvovanja ter osebne gledališčne izkušnje. Zveza vseh elementov umetniške tvorbe je tako tesna, da postane petje v zvezi z besedilom nekako govoreče petje, oz. muzikalni govor in orkester nekak sogovornik. Oboje pa služi nemotenemu razvoju dejanja. Posledica te organske zveze je prosta kompozicija besedila, t. j. glasbeni del ni razdeljen po doslej običajnih posameznih točkah (arijah, recitativih i. dr.), temveč on tvarja nepretrgano celoto, oz. nerazdeljeno metodijo.

Wagnerjev slog obvladuje danes dramatsko glasbo; povzročil je nastanek in razvoj muzikalne drame pri drugih narodih ter odločevalno uplival na razvoj drugih umetnostnih oblik, osobito pesemskih.

Nekateri novejši dramatski skladatelji so ubrali drugo pot. Postaviti hočejo spet orkester v ospredje; vsled tega se zapostavlja dramatiški element in oder postane nekak razlagalec muzikalnega poteka. To so simfonične drame in zastopniki te oblike so: R. Strauß, M. Pfitzner, M. Schillings.

V operi, kakor tudi v drugih muzikalnih oblikah, osobito instimne glasbe, se javlja dandanes struja takozvanega impresijonizma. Smatramo jo lahko kot nekako reakcijo na programsko glasbo. Ta-le hoče spraviti glasbo v zvezo z realnimi, zunanjimi dogodki, impresijonistiške skladbe pa naj bi bile predvsem izraz hipnega duševnega razpoloženja skladateljevega. Nadaljuje se potemtakem tendenca individualiziranja — katero je rodila romantiška šola, takorekoč do skrajnih mej. Pri tem stremljenju pridobi skladba na psihološki izrazitosti, izgubi pa na logiki notranjega razvoja in to radi tega, ker ne pozna tematiške obravnave. Umotvori te vrste so pač slike današnjega nestalnega

in nervoznega časa. Tako se, n. pr. javljajo posamezni glasovi kot samostojne tvorbe in sozvoki so vsled tega nekaki produkti slučajnosti, neodvisni od vsake tonalitete in ritmiških pravil. Ako bo dovedel ta način komponiranja do novih in krepkih glasbeno-estetiških oblik, o tem še ne moremo soditi.

V operi, n. pr. ne zavzema ta glasba istega mesta kakor pa v moderni muzikalni drami; podaje nam predvsem vtise in čutenja nastopajočih oseb. Glavno torišče impresijonistov pa ni toliko orkestralna, ampak klavirska, pevska in komorna glasba. Francozi si hočejo po tej poti ustvariti svojo posebno in izrazito nacijonalno glasbo. Nameravajo nadaljevati smer svoje narodne glasbe izza 18. stoletja ter takorekoč izključiti vpliv klasiške in Wagnerjeve dobe. Glavni zastopnik te struje je C. Debüssy. Nemci imajo v tej smeri svojega reprezentanta v A. Schönbergu, Italija v Sinigagliju. Prvenstvo v duhovitosti in iznajdljivosti pa gre vsekakor Francozom.

Pripravlja se potemtakem nova razvojna doba glasbe, koje značilnosti najdemo tudi v upodabljajočih umetnostih, v pesništvu in v drami. Kakor je programska glasba v pozitivnem smislu mnogo donesla k razvoju tehnike, tako bo nemara impresijonizem v nasprotni smeri pomnožil glasbena razodevalna sredstva.

Da doživi vsaka početna reformna doba pri občinstvu več ali manj dolgotrajen odpor, temu je pač vzrok dejstvo, da prehitevajo duhoviti nositelji preustrojevalnih umetniških principov daleko kulturni višek sodobnih širokih mas. Človeško muzikalno uho, ki se nahaja v neprestanem razvoju, se more šele sčasoma prilagoditi novim izraževalnim oblikam. Znano je, da so vse značilne muzikalne osebnosti v raznih dobah bile svojedobcem razvpite kot nekaki kakofoniki (neskladniki) in to od prvega reformatorja benečanske opere, Monteverdija, pa tja do R. Wagnerja in danes R. Straußa.

F. Koblar:

Stanko Majcen: „Kasija".

Drama v treh dejanjih.

Naslov je jedro in vsebina te drame. „Kasija" je ženska, ki živi v spremenljivem in nezdravem ozračju. To ozračje jo sicer pritegne, a njene osebnosti ne ubije. Iz zatišja sega, kakor vsaka ženska: po kosu „tistega življenja, ki ga ni dosegla in ga ne doseže nikoli" (42). Trpi ljudi, a se jih tudi lahko otrese, le enega se oklene in tam se vara. To je njena tragika, zato končno krikne: „Majka, varali so me!" Različni ljudje žive z njo ali se vsaj seznanijo, edini pa, ki jo doume, je žid, zdravnik dr. Levay, a ta operater človeške duše vse samo opazuje in konstatira ter ostane vsem dogodkom ob strani, zato ga skoro znanca ne moremo imenovati. Časnikarja Müllerja Kasija trpi in družabno potrebuje — za življenje in za svet — na nadporočnika Ivančiča pa se opre njena duša. Tedaj, ko si upa z Müllerjem stopiti iz

tihega življenja med družbo — nastane „škandal", in ker je neprevidna Milka izblebetala o fotografijah, ki družbo postavijo v pravo luč, postane naenkrat družbi nevarna. Boj med strankama se sicer izvrši med stenami — a tisti Ivančič, ki takoj v ekspoziciji deklamira: „Vsakega dekleta posebej je zlata škoda... Ta družba, veste, je zrela za žetev... To bo žetev!" (11), ki sicer upa tvegati različne nevarnosti in kljub vojaški prepovedi obiskuje zasebne hiše, se zboji in povrhu Kasijo nesramno ogoljufa ravno tam, kjer se ona dvigne v materinskem čutu, ogoljufa radi kariere, radi družbe — ker razum to hoče. Ivančič je Slovenec, čuvstven idealizem se ga drži le kot obleka, v višji družbi ne hodi varno, njegova prvotnejša stran ga potegne v predmestje: „Pritlična hiša, rože na oknu, rdeča ruta v vetru, smeh in solze, luna in vodnjak" (21) — pa v njem ni moči, ki bi premagala strahopetnost, zato je koncem podlež tam, kjer bi ne bilo treba preveč žrtvovati, da bi postal poštenjak. Ivančič je smatral Kasijo za žensko, ki jih je najbrž mimogrede spoznal že več — a naletel je na močno dušo, ki ga moralno zmelje.

Drama ima za scenično bazo tiste dni v Beogradu, ko je dozoreval razpad avstro-ogrske države. Pa politično ozadje je ostalo le kulturno ozadje. Res zijajo na odru in iz govorov prazne hiše, razdrta okna, na ulici stopa vojak z bajonetom, družba se šopiri v fotelih, policijsko igro igra dokaj nespretno polkovnik Carneri, a vse to, kar nas v drami resnično zanima, so ljudje s svojim globljim nehanjem. Kos življenja je to, ne prelistan, temveč preiskan, doumet, njega delci, živci in njih delovanje. Iskanje in pokazivanje zadnjih, najmanjših vzrokov gotovih dejanj, za katere je značaj še vedno preveč splošen in večkrat tudi kriviČen pojem, to je dejanje te drame. Razmerje značaja do okolja, to prelivanje, medsebojno vplivanje je pravzaprav gonilna sila na dnu naših nehanj. Nad vsem tem pa stoji nekaj mirno, nepremakljivo, ki je več kakor življenje in njega zakoni: morala. — Vse drugo v ti drami se mi zdi le neobhodno potrebna koloratura, da je slika bližja našim očem: pustolovska majorka Benedek, tip žensk, ki pridejo od spodaj; imajo spretno družabno drznost in nosijo svojo dušo vrhu kože — polkovnik Carneri naj bi bil „norma", nesimpatičen poštenjak — njegova hči Adela majhen protitip Kasiji, rafinirano vzgojen vojaški otrok brez lastne poteze — vse skupaj samo kontrast Kasije.

Dva kulturna kroga se stikata v drami: civilizacija z nazori, neplemenska srednjeevropska kultura in vzhodna, plemenska, kjer so prvine še žive in jih noben nov red ne uduši. Zato Kasija ni samo ženska, p l e m e je važna komponenta njenega bistva. Tu sem spada tudi njena mati Persida, ki pa v dejanje ne sega, ker je le veren posnetek. S kulturnim momentom je dobila drama širšo podlago, zato bo lahko šla preko mej našega jezika.

Dr. Stanko Majcen, pisatelj drame „Kasija", je rojen dne 29. novembra 1890 v Mariboru. Tu je dovršil l. 1908 tudi gim-

nazije, pravo pa na Dunaju. Promoviral je l. 1915. Po absolutoriju je bil prvi mesec v službi pri deželni vladi v Gradcu, med vojno pa je bil ves čas v vojaški službi, večinoma v Srbiji. Po prevratu je vstopil v službo pri deželni vladi v Ljubljani, zdaj je vladni tajnik pri poverjeništvu za uk in bogočastje.

Nameraval je študirat filozofijo, vendar pa se je kasneje odločil za jus. Na gimnaziji je bil vedno odličnjak, v šesti šoli je začel pisateljevati, v javnosti je nastopil s svojimi proizvodi šele, ko je bil na Dunaju. Ponajveč sodeluje pri „Dom in Svetu".

Antun Ivanović-Mecger

Lav Nikolajević Tolstoj.

(Do početka literarnog djelovanja.)

Prigodom inscenacije njegova „Uskrsouća" (Ustajenja), što ga je dramatizovao Battaille, nekoliko riječi o životu i orijaškoj djelatnosti umnoga prvaka, koji stoji uz Geteja (Goethea) karakteriše duševni pokret i evropsku književnost posljednjih decenija devetnaestoga i početak dvadesetoga stoljeća.

Život i rad Lava Nikolajevića Tolstoja (čitaj: Tolstója) tako je svestran i raznolik, da se ne da potpuno iscrpsti u malome referatu. Zato ću danas pokušati kratko da prikažem njegov život do početka literarnog djelovanja. — On je čovjek, čega su djela poznata čitavom obrazovanome svijetu, koji je konačno stekao svestrano i jednodušno priznanje kao umjetnik, ali i mnogo protivnika kao filozof.

Lav Nikolajević Tolstoj rodio se je 28. avgusta 1828. u Jasnoj Poljani, u guberniji Tula kao potomak grofovske obitelji, čije je utemeljitelj bio savremenik i prijatelj Petra I. i koja je boravila u golemom nekoč boljarskome domu s beskonačnim nizom dvorana i soba, okružena pokornim kmetovima. Otac Lava Nikolajevića Tolstoja bio je potpukovnik pavlogradskog husarskog puka i sudjelovao je u ratu 1812. i 1813., iz kojega je Lav crpio gradivo za svoj roman, „Vojna i mir". Kad je Lavu Nikolajeviću bilo 3 godine (1813.) umre mu majka. Godine 1837. preselila se čitava obitelj u Moskvu, a u ljetu iste godine iznenadno mu umre otac, ostavivši petero djece i uzdrmano gospodarstvo. Zato se sa rodjakinjom Jergolskajom veći dio porodice povrati u Jasnu Poljanu, gdje je Lav imao valjana odgojitelja.

Obijesna, živahna mladosi puna fantazije i čudaštva, a ipak dobra i prekrasnoga srca dade Tolstoju sadržaj za prvu njegovu pripovijest „Djetinstvo" (1852. u žurnalu „Sovremenik"). Tako je u većini svojih djela on sam junakom, pa zato i sačinjavaju sva njegova djela autobrografske dokumente, u kojima nalazimo ono, što je Tolstoj nedvojbeno proživio i pročuvstvovao.

Kad je 1840. godine umrla skrbnica Tolstojeva i njegove braće grofica Osten-Saksen i tu brigu primila njihova tetka Polina Ilinišna Juškova preselila se siročad k njoj u Kazan i tu se

završi djetinjstvo Tolstojevo. Na potu iz Jasne Poljane do Kazana prestalo je dijete živjeti po sebi i za sebe i počelo upoznavati široki svijet s milijunima ljudi. U Kazanu imao je učitelja, koji ga je pripravljao za sveučilište, upoznao je bogastvo i „najbolje društvo", pa počeo težiti za udobnošću. Doživljaje toga doba opisao je (1852.) u pripovijesti „Dječaštvo".

1843. stupio je sa 15 godina na Kazansko sveučilište i upisao se u fakultet istočnih jezika. Po vanjštini najsiromašniji dio Tolstojeva života bio je po svojem duševnom sadržaju jedan od najbogatijih, jer se u Kazanu razvilo u njega nagnuće za analizu, a nije ga ostavila već od prije silno razvijena dojmljivost. Na sveučilištu nije osobito učio, nego prešao na pravnički fakultet, jer u fakultetu istočnih jezika (odjeljenju „arapsko-turske književnosti) nije našao hrane ni za um, ni za srce svoje. Ali i na pravničkom fakultetu nije napredovao, jer ga slabi profesori (većinom Nijemci, koji nisu znali gotovo ništa ruski) nisu mogli zagrijati za sveučilište, pa je tražio oduška i postane ono, što se zvalo „valjan svjetski čovjek". Zato se podao provincijalnom velikosvjetskom životu aristokracije bez sadržaja. I tetka i sve ostalo društvo kvarili su mladića, kidali njegovu dobru prirodu, razvraćali mu dušu i srce. Postade ponosan, uobražen, kartao se je i pijančevao je, ali je i njegov um počeo raditi u pravcu skepse. Bio je nezadovoljan, nehajan, sve je prezirao, jer je vazda tražio više, nego su mu davali. Tolstoj skeptik se pita: „A što ćemo zbilja ponijeti sa sveučilišta? promislite i odgovorite po savjesti. Što ćemo ponijeti iz toga „svetišta", kad se vratimo kući na selo? Za što ćemo valjati? Komu bit potrebni?" Zato se izrugiva nazovi-nauci i teži za usavršenjem. Hoće da bude bolji, pametniji i jači od drugih; teži za vlašću, počastima i slavom; čezne za ženskom ljubavi, od koje očekuje novi život. Ovo mu razdoblje života dade gradju za pripovijest „Mladost".

1947. ostavi Tolstoj sveučilište bez ispita i ode u Jasnu Poljanu, gdje ostade gotovo neprekidno do 1851. godine. U početku je imao pojmove o kmetu, seljaku takove kao i sva ostala aristokracija, ali kad se je u težnji za usavršenjem otresao teh starih predsuda, počeo je drukčije promatrati seljački narod. Kad bi šećući selima i poljima sretao seljake i seljakinje gdje rade, zbunio bi se i gledao je, da ga oni ne vide. Stidio se svoga nerada. Sad zaboravlja častoljubive osnove svoje mladenačke mašte i drži, da se mora brinuti za udes seljaka; koji su u jadnom položaju, izvrgnuti samovolji upravitelja; na čije je račun on bezbrižno živio. Pod dojmom Rusóa (Rousseau) počeo je cijeniti i seljaka kao čovjeka, prema kojemu osjeća moralne dužnosti. To je probudjenje, preporod. Taj život u Jasnoj Poljani najbolje nam karakterišе njegova pripovijest „Vlastelinovo jutro".

Na selu je Tolstoj i učio i onda u Petrogradu položio dva ili tri ispita na sveučilištu. Vrativši se u Jasnu poljanu kreće se u čistom zraku, prigleda gospodarstvo, čita, obilazi susjede i karta se. Kad je 1851. puno novca zakartao, dade si riječ, da

„prokletih karata neće nikad uzimati u ruke“ i otputuje s bratom Nikolajem Nikolajevićem Tolstojem na Kavkaz, da što uštedi i plati kartaški dug.

Bodaveći na jugu zadivio se Tolstoj bogatoj prirodi koja se odlikovala svojom krasotom i raznolikošću. Svidjao mu se je divni lov, kojim se je strastveno bavio sve do svojega ćudovednoga (moralnoga) preporoda. Nadahnjivalo ga je ovdje i vojevanje s kavkaškimi brdskimi plemenima.

Živeći medju kozacima i vojnicima, zavolio je obični, priprosti i pošteni narod, uzljubio ga je sada i srcem, a ne samo razumom kao prije pod utjecajem kulturne filozofije Rusóvljeve.

Posred veličajne i moćne prirode bilo je Tolstoju čudno gledati malene ljude, kako se muče i ubijaju, jedni drugima zavide, ljube se i mrze. Čudno mu je bilo vidjeti smrt živoga bića od sitnog puščanog zrna pod stoljetnim, snijegom i ledom pokrivenim gorama, koje pričaju o vječnim tajnama svemirskim. „Zašto to sve biva?“ To je uzvišeno, ali i naivno pitanje zaskupilo Tolstojevu dušu. Priprosti kozaci i jednostavni vojnici činili su mu se višima od njega i prvi puta mu ovdje sinu u glavu misao o tome, da i on provodi priprost i jednostavan život.

Život pun zanimivih episoda po prvi puta oživi i njegovu stvaralačku snagu. Jedna epizoda dade sadržaj i pripovijesti „Kavkaški zarobljenik“.

Za ovijeme boravka na Kavkazu nagovori ga neki rodjak, te stupi kao junker u topništvo. Sudjelnjući u manjim okršajima sabra i materijal za pripovijesti „Prodala“, „Sječa šume“ i „Kozaci“. Živeči skromno doskora je isplatio i kartaški dug, koji mu je zadavao toliko brige.

Kako u taboru i u tvrdjavici nije imao zgode da se kao u Jasnoj Poljani strastveno bavi muzikom, počeo se je baviti književnošću, te 1852. izidoše njegovi prvi literarni radovi, za koje je imao — kako smo već vidjeli — dovoljno doživljaja. — Prvom štampanom djelu „Djetinjstvo“ slijedilo je „Jutro vlastelinovo“, „Slučaj“ i „Dječaštvo“, zasnovani su „Kozaci“ i zamišljena „Mladost“. —

S to številko sem prevzel uredništvo Zrnja. Vljudno prosim vse dosedanje gg. sotrudnike, da i nadalje podpirajo list s svojimi prispevki. Prijazno pa vabim, da sodelujejo tudi drugi, ki dosedaj še niso bili v našem kolu. Da se list vsestransko poglobi in razširi! Rokopise prosim na svoj naslov: Ob železnici št. 6/II.

Jos. Kostanjevec.

Vest upravništva: Cena posamezni številki „Zrnja“ 4 krone. Naroča se pri upravi gledališča v Mariboru.

Tiska tiskarna sv. Cirila v Mariboru.